

ומברך תחילה המוציא על שתייה קודם שיבצע ואח"כ על אכילת מצה ובוצע שתייה יחד אח"כ ואין זה מצוות חבילות חבילות כיון שברכת מצה אינה אלא לשם מצה אם אומר עליהם המוציא מידי דהוה אכוס של קידוש והבדלה שאומר עליו ברכת היין²⁶⁹.

ובעל הפרדס²⁷⁰ כתב: "י"ל דשאני הכא ששתייהן כחדא מצוה הן כדאמרין בפרק ערבי פסחים גבי יו"ט שחל להיות באחד בשבת שמברכין בליל מוצאי שבת יקנה"ז"²⁷¹.

והראב"ן²⁷² מביא ב' הדעות, לפי דעה אחת²⁷³ מברך על הפרוסה המוציא ועל אכילת מצה, ולפי דעה שניה²⁷⁴ מברך על הפרוסה המוציא "ולא אכיל לה עד שיקח המצה השניה ויברך על אכילת מצה ויאכלם ביחד מזו כזית ומזו כזית, אבל פחות לא, ואם אינו יכול לאכול שני הזיתים ביחד אוכל זית של המוציא תחילה כי הוא קודם לכרחה וברכתו תדירה, והדר אכיל זית של אכילת מצה, ולהכי מברך על אכילת מצה קודם שיאכל המוציא, לפי שאחר שימלא כריסו הימנה מן המצה של ברכת המוציא, האין יברך שוב על אכילת מצה והוא אכל כבר". ועוד הביא הראב"ן דעה שלישית²⁷⁵ דמברך על השלימה המוציא ועל הפרוסה על אכילת מצה, וכתב עליהם: "ונ"ל דפליגי בפירושה דמילתיה דרב פפא דאמר הכל מודים בפסח שמניח פרוסה בתוך השלימה ובוצע וכו', דמר סבר אף כאן בפרוסה לברכת המוציא,

שיטה נוספת נמצאת בספר האסופות²⁷⁷: "בענין ג' מצות שבילי פסח מצאתי שכתבו תלמידיו של רבינו שלמה ה"ר שמעיה וה"ר יהודה ב"ר אברהם מפיו דחצי המצה הנפרסת משום לחם עוני ישימנה בין שתי השלימות וכשיברך ברכת המוציא מן השלימה העליונה יהא נראה כבוצע מן הפרוסה, דלחם עוני כתיב, מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה"²⁷⁸. והריטב"א²⁷⁹ כתב: "ונקט ברכת הלחם של מצה דומיא דברכת היין של קידוש ששני הברכות על דבר אחד, ולהכי אמרין דנגדרת ברכת הנהנין אחר ברכת חובה להיות כמוה, ושמעין מינה דהני תרי ברכות דמצה אחדא מצה מברכין להו והיינו אפרוסה, כיון דמברך עלה לאכול מצה משום דלחם עוני אמר רחמנא, עליה מברך גם המוציא, דומיא דקידוש שברכת היין וקידוש על כוס אחד, וברכת הנהנין ברישא מפני שמכשירתה לאכילה ושתייה ולקיים בהם המצוה, דעד דמברך אסור ליהנות מהם ואינם ראויים למצוה"²⁸⁰. והאורחות חיים²⁸¹ כתב: "וי"א שעל הפרוסה יברך המוציא כדרכו של עני, והואיל ועבידנא בה חדא מצוה נעביד בה מצוה אחריתי ונברך עליה ג"כ

ע' קסו. 273 בשם סדר רב עמרם גאון. 274 בשם רבינו חננאל וגאונים אחרים, וראה לעיל 239-242. 275 בשם רבינו משה גאון ריש מתיבתא, ור' יוסף טוב עלם. 276 וראה בסדר ליל פסח לראב"ן ע' צב-צג שהביא מחלוקת הראשונים אם בוצע על פרוסה או על שלימה, וכתב לפרש טעמא דמ"ד דבוצע על שלימה "ומשום דרכו של עני מניח לסימנא", וראה בסמוך הערה 278. והראב"ן מסיק שמנהגו לבצוע על שלימה דהיא מצוה מן המובחר. וע"ע בראבי"ה סי' תקכ"ה ע' 158 ובספר מעשה רוקח מגרמיזא סי' מ"ט. וראה גם בספר המנהיג ע' תצא-תצג. 277 סדר ליל פסח ע' קכד. 278 וראה בסדר ליל פסח לה"ר שמעיה ע' קב שכתב, שישים הפרוסה בין שתי השלימות, וכשיברך על העליונה יהא נראה כבוצע מן הפרוסה לקיים לחם עוני. והוסיף עוד דבוצע מן השלימה "ואי משום לחם עוני כולהו לחם שעונין עליו דברים נהו". [וכיאר דבריו, דבמצאות איקרו כולם לחם עוני, אלא שמוסיפין גם שיהא נראה כבוצע מן הפרוסה, וע"ש בהערה י"ג דהיינו על המוציא אבל ברכת המצוה עושה על הפרוסה]. 279 ח"י לראש השנה כט, א. 280 [מבואר בדבריו, דבדוקא צריך לברך ברכת המוציא על הפרוסה, ולא משום דין לחם עוני, אלא הואיל שברכת המצה שנאמרת על הפרוסה משום לחם עוני גורמת שגם ברכת המוציא תיאמר עליה דומיא דברכה על היין של קידוש. ולפי"ז לא רק שאין בזה חסרון מצוות חבילות חבילות, אלא אדרבה צריך דוקא לעשות כן. וראה בפ"י לסדר ליל פסח לר"א מלונדריש ע' קנד]. 281 הלכות ליל הפסח סי' כ"ד.

269 צ"ע, דבתוס' מבואר הטעם בדעת ר"י דלא הוי מצוות חבילות הואיל שעושה על שתייה, ואילו בתוס' הר"י מסירליאון מבואר דלא שייך כלל ענין חבילות בזה וכמש"כ התוס' קודם לכן, וכנ"ל. ותו צ"ע בעיקר סברת התוס' בשי" ר"י, דמה יועיל זה שעושה על שתייה דתו לא הוי מצוות חבילות, כיון שב' הברכות עולות על השלימה והפרוסה כאחת. וז"ל המרדכי בסדר פסח דף לח, א: "אבל אין מברכין ברכת המוציא ועל אכילת מצה על השלימה ועל הפרוסה ביחד לפי שאין עושין מצוות חבילות חבילות". ועי' רא"ש סי' ל' שעל השלימה מברך המוציא ועל הפרוסה על אכילת מצה, והרוצה לצאת יד"ח שניהם יברך המוציא ועל אכילת מצה ויבצע מן השלימה ומן הפרוסה כאחת. ובהלכות פסחים בקצרה כתב הרא"ש, דמברך על השלימה ברכת המוציא ובוצע, ומברך על אכילת מצה על הפרוסה ובוצע ואוכל משתייהן מכל אחת ואחת כזית, והרוצה לצאת ידי כולם יברך המוציא ועל אכילת מצה ואח"כ יבצע משתייהן. ועי' בטור אור"ח סי' תע"ה שמפרש שיצא יד"ח ב' השיטות, אם מברך המוציא על שלימה ועל מצה על פרוסה, או איפכא, המוציא על פרוסה ועל מצה על שלימה. וע"ש ככ"ח דאמנם שיטה זו האחרונה הובאה בקדמונים, אבל אין זו כוונת הרא"ש שהרי לא הזכיר שיטה זו, וע"ש שהביא נוסחה אחרת בטור, וכן הביא דברי רבינו ירוחם. וע"ע מלכי בקדש שם ס"ק תע"ה. 270 סדר ליל פסח, ע' קפ. 271 [צ"ב הכוונה מאי דקאמר ששתייהן כחדא מצוה הן, ואולי כוונתו כתוס' דברכת הנהנין לא הוי חבילות, וצ"ע]. 272 פסחים

מפרשה משום עסק מצוה⁴. ובשולחן ערוך⁵ איתא: "הרא"ש היה משתדל במצות מצה ועומד על עשייתם ומזרז העוסקים ומסייע בהן בעריכתן וכן ראוי לכל אדם לעשות להטפל הוא בעצמו במצוה⁶". וכתב על זה המגן אברהם⁷: "דאמרינן רפ"ב דקידושין⁸ מצוה בו יותר מבשלוחו". והיינו שלדעתו עיקר הטעם שלשין ואופין בעצמן, הוא משום הכלל האמור בשאר מצוות שמצוה בו יותר מבשלוחו, ואסמכוהו אקרא דלחם עוני שיש לעשות כדרכו של עני, כלומר שעושה הכל בעצמו⁹.

יש מהאחרונים שמחלק בגדר המצוה שיש על האדם בהכנת מכשירי המצוה, דאם ההכנה למצוה מפורשת בתורה, שייך בה הכלל של מצוה בו יותר מבשלוחו, ואם אין ההכנה למצוה מפורשת בתורה, לא שייך בה הכלל דמצוה בו יותר מבשלוחו. ולפי זה מבאר גם הא דאיתא הכא הילפותא מלחם עוני דהוא מסיק ואשתו אופה, והיינו, דהא דצריך שיעסוק האדם בעצמו במצוה, היינו רק בעשיית המצוה וכמו שנאמר בפסוק "ושמרתם את המצות", ואם כן אכתי לא איצטריך הילפותא מלחם עוני, ולכן בהכרח שהלימוד הוא גם על הסקת התנור, שאינה בכלל עשיית המצוה, וגם זה צריך הוא בעצמו לעשות משום לחם עוני¹⁰.

תוס'. ד"ה מה דרכו של עני בפרוסה. נראה דגם המוציא צריך לברך על הפרוסה וכן משמע בפ'

על אכילת מצה²⁸². ועוד כתב בשם הראב"ד: "אי עבד הסדר בשתי מצות לא ליבעי ליה למבצעיהו חדא חדא באפי נפשה אלא לנקטינהו לתרווייהו בידיה ויברך המוציא ולאכול מצה והדר ליבצע לתרווייהו, דאי בריך אחדא ובצע והדר בריך אידיך טעה מכמה טעמים, חדא דאין מעבירין על המצוות, ועוד כיון דהמוציא לא מצי אכיל עד דמברך לאכול מצה היא לה כמאן דלא כליא ברכה²⁸³, וקי"ל דאינו רשאי לבצוע עד שתכלה כל הברכה ואפילו אמן מפי העונים²⁸⁴".

והמאירי כתב: "ומברכים המוציא ועל אכילת מצה על אחת ופרוסה, ואין הכרח אם המוציא על הפרוסה ועל אכילת מצה על השלימה אם בהפך, אם שיברך את שתיהן קודם שיבצע ושיבצע אחריהם בשלימה ופרוסה, ומכל מקום שתיהן נעשות על שלימה ופרוסה²⁸⁵".

דף קטז, א. דבר אחר מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה אף כאן נמי הוא מסיק ואשתו אופה. פירש"י: "כדי שלא תחמיץ". וכן פירש הרשב"ם¹. וז"ל הרא"ש²: "ורב האי גאון ז"ל כתב מצה שאפאה נכרי לפני ישראל על ידי שימור כתקונה מותרת לישראל לאוכלה, ובעלי מעשה וחסידיהם והתמימים מחמירין על עצמן כגאונים המחמירין, ולשין ואופין בעצמן, כההיא דאמרינן מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה³. והמהר"ם חלאוה הביא דברי רב האי גאון וכתב: "למדנו שהוא

ס"ב. 6 ומקורו בטור שם, שהביא מנהג אביו הרא"ש לאחר שהביא דברי הרא"ש הנ"ל. 7 שם סק"א. 8 מא, א. 9 פמ"ג בא"א שם סק"א. [והיינו דקשיא ליה, אמאי כתב המג"א הך טעמא דמצוה בו יותר מבשלוחו, והרי בטור איתא הטעם דצריך שיהיה כדרכו של עני. ולזה כתב, דעיקר הטעם הוא משום מצוה בו יותר מבשלוחו. ודרשה דלחם עוני היא אסמכתא בעלמא. אך צ"ע, דבמכילתא בא סוף פ"י משמע דהוי דין תורה. וראה בסמוך בזה]. ובעיקר הכלל דמצוה בו יותר מבשלוחו, צ"י בקו"א בשו"ע הגר"ז סי' ר"נ ויד המלך ה' שבת פ"ל מש"כ בזה עפ"י דרכם אימתי אמרינן כן, וצ"ע לפי דבריהם אם י"ל כן בעשיית המצות. 10 העמק שאלה שאילתא קס"ט סק"א, וע"ש שהאריך מכמה דוכתי להוכיח יסוד זה, וכן ע"ש שתמה על פירש"י שהפ"י בילפותא הוא כדי שלא תחמיץ, דלזה א"צ בהך ילפותא וכבר נלמדה הלכה זו מושמרתם את המצות, וכמו"כ אינו ענין להיסק, וציין שם לגי' הגר"א בפ' הגדה של פסח הוא אופה ואשתו לשה, והיא גירסה אחת במכילתא פרשת בא סוף פ"י, ראה במהדורת הורוביץ, ועל נוסחה זו שייך יותר לומר הטעם מפני חשש חימוץ, אלא שכאמור א"צ לזה דרשה נוספת. וע"י בפ"י מרכבת המשנה על המכילתא, שפ"י מדנפשיה הטעם משום שיש לו לעשות המצוה בגופו, וע"ש בברכת הנצי"ב שפ"י עפ"י דרכו הנ"ל בהעמק שאלה. וע"ע בספר פתח הדביר על העיטור דף קלד, א אות ר"א, שגם הוא פ"י מדנפשיה הדרשה באופן זה. וע"ע בטושו"ע או"ח סי' תנ"ח מדברי הקדמונים בזמן אפיית המצוה. ומבואר שאין האפייה הכשר גרידא אלא מעשה

282 וכן הובא במאירי, וכ"כ הר"ן. וכ"ה בחי' רשב"ץ ברכות לט, ב, וביבין שמועה מאמר חמץ דף לה, ג. 283 ברכות מז, א. 284 וראה גם בתמים דעים סי' ל"א וכל בו הלכות ליל הסדר. וע"י בספר המנהגות לרא"ש מלוניל בתורתן של ראשונים (אסף) ע' 158 מש"כ בזה. וז"ל המנהיג ע' תפח: "ולוקח המצוה השלימה ומברך עליה ברכת הנהנין הקודמת בכל מקום לברכת המצוה דאסור ליהנות מן העוה"ז בלא ברכה ומברך המוציא ולא יאכל ולא יבצע עד שיברך על המצוה הפרוסה על אכילת מצה ויבצע משתיהן וכו', שאם יבצע מן השלימה תכף לברכתו נמצא שתיהן פרוסות בידו, וא"צ בפרוסה כי אם לאחת משום לחם עוני וכו', ואחרי שלא השלים ברכתו הרי כשבאת הברכה עם בציעת הפת דתכף שבירך על אכילת מצה לבצוע משתיהן, ואם יאכל מן הראשונה אחרי שבירך עליה ברכת הנהנין שוב לא יברך על הפרוסה על אכילת מצה, דלאחר שמילא כריסו ממנה האין יחזור ויברך עליה". וכ"ה לעיל בשם הראב"ן. 285 וראה עינים למשפט ברכות לט, ב אות ו', שסידר את שיטות הראשונים וציין כמה מקורות נוספים.

1 וכן פ"י המאירי, ספר המאורות והר"ן. 2 לעיל פרק ב' סי' כ"ו. 3 וכן הוא בהלכות הרי"צ גיאת ח"ב ע' צג, וראה גם ברבינו ירוחם נתיב ה' ח"ד ואורחות חיים מלוניל ה' חמץ ומצה סי' קט"ז, וכן באוצה"ג פסחים חלק התשובות סי' ק"כ. 4 [והיינו, שהוא מפרש דהגאונים ורש"י נחלקו בפ"י דרשה זו, דרש"י מפרש כדי שלא תחמיץ, וכנ"ל, ואילו לפי פ"י הגאונים כוונת דרשה זו שיש להתעסק בעצמו משום חשיבות עסק המצוה]. 5 או"ח סי' ת"ס

כיצד מברכין (ברכות דף לט, ב) דקאמר הכל מודים לענין פסח שמניח פרוסה בתוך השלימות¹¹ ובוצע, פי' אפילו למ"ד מברך על השלימה ופטר את הפתיתין מודה לענין פסח דאינו מברך על השלימה אלא על הפרוסה משום מה דרכו של עני כו' ומניחה בתוך השלימה כדי שיהא נראה שבצע על השלימה ומשמע דלענין המוציא קמיידי¹². רש"י בברכות שם פירש הא דמניח פרוסה בתוך השלימה, ונמצאו שתיהן בידו ובוצע או משתיהן או מן השלימה. וכתב שם בתוספות הר"י מסירליאון, דהלשון דבוצע משתיהן יחד נראה עיקר, מדאמרינן לקמן הכל מודים לענין פסח שמניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע מ"ט לחם עוני כתיב, משמע שבוצע גם מן הפרוסה שכן דרכו של עני¹³. ולשון הסמ"ג¹⁴: "הכל מודים בפסח וכו', משמע שבוצע מן הפרוסה שכן דרכו של עני בפרוסה וגם מן השלימה בוצע משום דחביב¹⁵ עדיף¹⁶".

ובמרדכי¹⁷ כתב: "ומיהו היה אומר ה"ר יו"ט דמברך גם ברכת המוציא על הפרוסה וכו', ולא נראה וכו', ועוד דבמסכת ברכות אמרינן הכל מודים בפסח שמניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע, מדקאמר בתוך השלימה, משמע דשלימה היא עיקר שמברכין עליה ברכת המוציא¹⁸".

מצוה, ע"ש, ולפי"ז יש לדון בדברי המפרשים הנ"ל. וע"ע ב"אוצר" סוכה מו, א 13, וב"אוצר" מכות 84-94. וראה בדן לחם עוני לענין טבילת המצה במלח, בספר ויגד משה דף קעה, ב. 11 לפנינו בברכות שם "השלימה", ותוס' נקטו "השלימות" עפ"י שיטתם דג' מצות בעינן. 12 ראה גם בלקטות ח"י הרמב"ן ברכות שם, וכן ח"י רשב"ץ שם. 13 וכ"ה ברא"ש ברכות פ"ו ס"י כ"א. ומבואר דפליגי הראשונים, דלתוס' בשמעתין בוצע רק על הפרוסה, והשלימה היא רק כדי שיהא נראה כלחם משנה, ואילו להר"י מסירליאון והרא"ש בוצע על שתיהן בדוקא. 14 עשין מ"א. 15 צ"ל "חשוב", כן הגיה המהדיר בתוס' ר"י מסירליאון שם. 16 [נראה קצת חילוק בין לשונות הראשונים, דאע"פ דבוצע משתיהן, מהסמ"ג נראה דפרוסה עיקר, ומהר"י מסירליאון נראה ששלימה עיקר]. 17 סדר של פסח דף לח, א. 18 וע"ש בהגהות בגדי ישע אות ד', דהמרדכי הוכיח מסוגיא איפכא מראשונים אחרים שדקדקו מהתם דבוצעין על הפרוסה. 19 סדר ליל פסח ע' קיח-ק"ט. 20 לעיל קטו, א. 21 וכ"כ ראב"י ס' חקכ"ה ע' 164, וראה גם בסדר ליל פסח לה"ר שמעיה ע' קב. 22 ע' קיא-קיב. 23 י"ד, א. 24 וכ"ה בראב"י ס' חקכ"ה ע' 164. וראה גם בסדר ליל פסח לה"ר שמעיה ע' קב. ועי' לקט יושר ע' 92 שתמה, אמאי צריך כזית להמוציא, והרי ברכת הנהנין היא על כל שהוא. וכתב ליישב, דהואיל ונחלקו הקדמונים אם מברכים על אכילת מצה על פרוסה או על שלימה, לכן עושין כן. ועוד הוסיף הלקט יושר, דאותו כזית של המוציא א"צ הסיבה. ובסדר ר' שמעיה הנ"ל כתב: "דכל אכילה

כתב בעל האסופות¹⁹: "ומה שאין אוכלין המוציא תחילה ושוב יברך על אכילת מצה משום דאמרינן בפסחים²⁰, לאחר שמילא כריסו מהן יחזור ויברך, ומהאי טעמא נמי לא מברך על אפיקומן²¹. ועוד כתב²²: "ויאכל שניהם כאחת ויתן לכל בני חבורתו, ולא יפחות מליתן כזית לכל אחד ואחד, אז אוכל שני זיתים אחד של המוציא ואחד של אכילת מצה, דשיעור שניהם כביצה כדמשמע בפ"ג דכריתות²³, ואם אינו יכול להכניס שניהם לתוך פיו, אוכל המוציא תחילה הקדומה לברכה וברכתו תדירה ושוב יאכל השניה של אכילת מצה²⁴".

תוס' בא"ד. וקאמר בתר הכי א"ר חייא בר אבא בשבת חייב לבצוע על שני ככרות שנאמר לקטו לחם משנה ועיקר מילתיה דר' חייא בר אבא בפרק כל כתבי (שבת דף קיז, ב) אלא להכי מייתי התם אחר פסח לומר שצריך שם מצה שלישית משום לחם משנה²⁵ וכו', דאי לאו הכי למה הביא שם מילתיה דר' חייא²⁶. ובמרדכי²⁷ כתב²⁸: "הביאו לפנינו מצה וחזרת וכו', וממשנה זו יש מדקדקין דאין צריך להיות רק מצה אחת שלימה, וכן הסדר שעושין מתחילה שתי מצות ובוצעין האחת ומניחין חציה לאפיקומן ועל החצי האחר מברכין ברכת המוציא ועל אכילת מצה, וכן משמע הכא דקאמר הביאו לפנינו

שיש בה ברכה לא יפחות מכזית". 25 ועי' דבר שמואל שהעיר, שאע"פ שלשיטתם בוצע רק מן הפרוסה, ומ"מ מתקיים דין לחם משנה, ובשאר שבתות השנה מה שבוצע על השלימה אינו משום חובת לחם משנה אלא הוא מדין קדימת שלימה לפרוסה, ע"ש. וראה "אוצר" לעיל קטו, ב הערה 250 בשי' הרמב"ם. 26 [לפנינו בברכות שם הגירסה בגמ' "ובשבת חייב לבצוע" וכו', ומלשון זה משמע דכלפי מה שאיתא קודם שבפסח בוצע על הפרוסה, קאמר שבשבת אינו כן. ויש לפרש דר"ל שאם חל פסח בשבת צריך לחם משנה, אע"פ שאם חל בחול סגי בשלם ומחצה, ולכן הובאה מימרא זו הכא, אע"פ שכבר נשנית בשבת פ' כל כתבי, וזוהי שי' הקדמונים וכו"ל ב"אוצר" לעיל קטו, ב ציונים 243, 259, וכן הערה 261. אולם עי' בדקדוקי סופרים ברכות שם הערה נ', שגי' הרי"ף בגמ' שם היא "חייב אדם לבצוע על שתי ככרות בשבת", ולכן כתב שם שגירסת הדפוס שלפנינו נראית עדיפה. והתוס' עפ"י שיטתם נקטו שעיקר המימרא היא פ' כל כתבי, והובאה בברכות ללמדנו שבכל יו"ט של פסח צריך ג' מצות. ולכאורה לדעתם היתה צריכה להיות הגי' "חייב אדם וכו' בשבת", והם עצמם לא גרסו כן. אלא שבאמת לפנינו בגמ' שבת שם נמי איתא "בשבת חייב" וכו', ולא כפי שהוא ברי"ף ועוד קדמונים, וראה דק"ס שבת שם. ולכא' לולי דברי התוס' י"ל, דאדרבה לפי גירסתם עיקר המימרא היא בברכות, ולכן נאמרה בלשון "ובשבת" וכו', ומשם הובאה גם בשבת פ' כל כתבי, ולפי"ז ליכא הוכחה שצריך ג' מצות בפסח. אבל כאמור התוס' לא נקטו כן, וצ"ע]. 27 סדר ליל פסח, דף לח, א. 28 לעיל קיד, א.